

ОДНОСНА РЕЧЕНИЦА У РОМАНУ О ТРОЈИ¹

САЖЕТАК

Предмет овог рада јесу синтаксичко-семантичке карактеристике односних реченица у старосрпском *Роману о Троји* (XV век). Грађа је статистички обрађена, а резултати су протумачени с обзиром на ситуацију у старосрпском, стандардном српском језику и у дијалекту (банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта). Анализа, између осталог, показује да је синтакса *Романа о Троји* нешто отворенија према говореном језику у односу на старосрпска пословно-правна акта (уп. нпр. висок проценат слободних односних реченица с релативизатором *који*). Налазимо да синтаксички ниво (и уопште језик) овог текста представља јединствен преплет образаца карактеристичних за писани и говорени језик, те да је вредан пажње и помног изучавања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: историјска синтакса, односне реченице, старосрпски језик, *Роман о Троји*.

1. Увод

Српска средњовековна хомогена диглосија остварује се кроз употребу српско-словенског језика у сфери сакралног и старосрпског у сфери профаног; то у начелу резултира везивањем српскословенског за поетичку, а старосрпског за реторичку сферу јавне комуникације (Павловић 2009: 5). *Роман о Троји*, као књижевно дело на старосрпском језику, са тек спорадичним српскословенским елементима (Ringheim 1951), заузима посебно место у нашој средњовековној писмености, а узрок таквом језичком избору понајпре треба тражити у профаности тематике: „позадина свих тројанских збивања и јесте љубавна историја” (Маринковић 1986а: 22).²

¹ Рад је настао у оквиру докторских студија Језика и књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду. Презентован је на Трећем међународном интердисциплинарном скупу младих научника друштвених и хуманистичких наука *Контексти*.

² Жанр романа нарочито је значајан, будући да три главна остварења репрезентују три језичка идиома, у зависности од поджанра, али и других фактора, као што су садржај и тематика, намена, порекло (превод/оригинал), образовање писца/преписивача: духовни роман *Варлаам и Јоасаф*, дело хиландарске преводилачке школе, близак је житију и писан чистим српскословенским језиком; *Српска Александрида*, као тзв. витешки роман, пример је српскословенског језика нижег (средњег) стила; за *Роман о Троји* из већ назначених разлога (в. више) одабран је старосрпски језик (Грковић-Мејџор 2007: 449–451).

Ово некада омиљено и широко распрострањено штиво међу Јужне Словене долази из западноевропских књижевности, највероватније кроз јадранске пределе; по А. Н. Веселовском језик предлошка³ првобитног јужнословенског текста био је неки северноиталијански дијалекат. Иако има индиција да је *Роман о Троји* постојао на рашком тлу већ половином XIV века, једини данас познати текст на српском језику, како показују резултати текстолошких истраживања Р. Маринковић (1986а,б), представља препис с неког предлошка пристиглог из дубровачке средине, начињен најраније крајем XV века; налази се у оквиру *Зборника* бр. 771 (381) Народне библиотеке у Софији. Широј научној јавности овај текст представило је издање А. Рингхајма (1951: 35–75), праћено студијом, чија је највећа вредност, према мишљењу Ј. Хама (1953: 51–52), део посвећен књижевноисторијским разматрањима, док несигурно познавање језика „ту и тамо пробија особито кроз синтаксу”, која је и представљена на свега тридесетак страница (в. Ringheim 1951: 141–177). Иако се у домаћој лингвистици, нарочито у новије време, при разматрању синтаксичких проблема повремено узимају у обзир примери које нуди *Роман о Троји* (уп. нпр. Грицкат 2004²; Грковић-Мејдор 2007; Павловић 2014), синтаксички систем овог остварења до данас остаје без целовитог, детаљног, а уједно сасвим поузданог приказа, у савременим теоријско-методолошким оквирима. За предмет овог рада одабран је управо један елемент синтаксичког нивоа *Романа о Троји*, и то из домена хипотаксе – односна реченица.

Познати став А. Мејеа (1965: 206) да се односна реченица може реконструисати за праиндоевропски, В. Леман (1974: 61–68; 1980) разрађује у светлу типологије реда речи: са развојем праиндоевропског од OV ка VO језику, ова сентенцијална форма креће се од препозиције ка постпозицији у односу на детерминисану реч, а добија и одговарајући маркер. Према мишљењу Ј. Бауера (1967), у прасловенском се евентуално може говорити постпонованим реченицама са речима од првобитно анафорске **i*-основе. Односне реченице са речима од првобитно упитне **k*-основе, иницијално у препозицији, јављају се крајем прасловенске епохе, а развијају углавном у доисторијским етапама посебних словенских језика, и то кроз реанализу и јачање кохезије између својеврсног реторског питања уведеног **k*-речју, и реплике која садржи имплицирани одговор. Претпостављена семантичка диференцијација,⁴ која подразумева увођење познатог (**i*-тип) односно непознатог (**k*-тип) антецедента,⁵

³ Истичемо да су се преводиоци, бар када је реч о делима профане тематике, према оригиналима односили врло слободно, тако да их пре треба сматрати редакторима, или чак (ко-)ауторима.

⁴ Најбоље је очувана у старочешком, док у старословенском готово да ни нема одјека, што се приписује утицају грчког језика, који ову разлику не познаје (Бауер 1967).

⁵ Антецедент представља „језичку јединицу на коју упућује нека друга јединица у реченици (анафоричка референција), типично јединица која следи” (Kristal 1988: 25).

временом престаје бити релевантна јер се може изразити и другим средствима (нпр. партикулама), а у свим словенским језицима старији тип релативизатора⁶ повлачи се пред новијим. Веома брзо ширење релативизатора **k*-типа у старосрпском језику – процес је окончан већ пре појаве првих писаних споменика – „вероватно је било потпомогнуто романским и(ли) романизованим супстратом” (Павловић 2009: 101–141; 2013: 308–309).

На темељу сагледавања односних реченица са функционалног и формално-синтаксичког аспекта успостављен је систем релевантних обележја за њихов опис и анализу. Најшире се поставља бинарна опозиција експлицираност ~ неексплицираност антецедента.⁷ Експлицирани антецедент може бити именички ~ формални. Потенцијалне релације антецедента и односне реченице јесу контактност ~ дистантност (екстрапонираност) ~ инкорпорираниост антецедента. Односна реченица се према управној може наћи у постпозицији ~ препозицији ~ интерпозицији (Павловић 2009: 102; Курешевић 2014: 93–95).

Извор за ово истраживање представља текст *Романа о Троји* у оквиру фото-типског издања горенаведеног рукописа (1987: 220–271).⁸ Односна реченица сагледана је из синтаксичког угла, с обзиром на истакнуте критеријуме, док се напомене семантичке, прагматичке и функционалне природе дају када грађа то захтева. Овај рад представља прилог познавању односне реченице у старосрпском језику XII–XV века, будући да у условима „релативне функционалне затворености” писане заоставштине (Павловић 2009: 5) *Роман о Троји* пружа увид у један другачији тип текста него што је то пословноправна писменост.

2. Реченични комплекс с односном реченицом у *Роману о Троји*⁹

У испитиваном тексту забележена су 83 примера односне реченице. Грађа је даље разврстана на три реченична типа, до којих се долази укрштањем основних релевантних критеријума (в. више), повезаних са обележјима антецедента.

⁶ Релативизатор, као језичко средство које односну реченицу повезује с антецедентом, има двоструку природу – везничку, јер маркира тип зависне реченице и заменичку, јер заступа антецедент у односној реченици (Kordić 1995: 34, 36–37). О типологији релативних маркера у језицима света в. De Vries 2002: 155–178; Murelli 2011: 3–6.

⁷ М. де Ври односну реченицу одређује управо помоћу антецедента, као елемента преко којег се успоставља веза између ње и главне реченице: „What distinguishes relative clauses from other subordinate clauses is that there is a direct link between an element in the relative and in the matrix. To put it even stronger: there is a pivot element that plays role in both” (De Vries 2002: 1).

⁸ *Софијска илустрована Александрида*. Београд – Софија: Народна библиотека Србије – Народна библиотека „Кирил и Методиј”, 1987. Издање носи наслов по другом српском средњовековном роману, нешто познатијем и свакако више проучаваном, који такође улази у састав рукописа. Скрећемо пажњу на делимичну нерепрезентативност оваквог именовања.

⁹ Односној реченици Рингхајм (1951: 149) је посветио свега неколико редова – уз изношење општијих теоријских чињеница даје по који пример, што је и чест модел обраде синтаксичких

2.1. Слободна односна реченица

Овај сентенцијални тип укључује примере без експлицираног антецедента. Такве односне реченице непосредно се интегришу у надређену структуру и врше неку од реченичних функција карактеристичних за именице (субјекат, директни или индиректни објекат), на тај начин ступајући са њима не у синтагматски, већ у парадигматски однос – сасвим је прозирна мотивација за паралелно постојање и термина *супстантивна* односна реченица (Kordić 1995: 32–33, 211).

Ипак, не треба губити из вида да слободне односне реченице, без обзира на то што у површинској структури не иступају као атрибути, задржавају семантику одредбености. Када се у својству релативизатора јави придевска заменица, одредбеност произилази из везе зависне реченице и подразумеване именице, која се не изриче због присуства у претходном контексту или због своје веома опште семантике (типа *човек*). Када је релативизатор представљен именичком заменицом „релативна реченица свеједно не реферира именованем, него изношењем једног референтовог својства”. У оба случаја слободна односна реченица на изврстан начин обележена је својством рестриктивности¹⁰ (Kordić 1995: 33–34).

У *Роману о Троји* пронађено је 17 слободних односних реченица, чији је удео у укупној грађи 20,48%. Као релативизатори јављају се именичке заменице *кто* и *що*, те придевска *кон*.

2.1.1. Релативизатор *кто*

Потврђен је у три примера, који чине 17,65% од укупног броја слободних односних реченица.

Два примера илуструју типично понашање овог релативизатора (в. Павловић 2009: 104–109): у складу с његовим инхерентним семантичким обележјем [живо+], уводи слободну односну реченицу која функционише као субјекат у оквиру надређене структуре. Очекивано с обзиром на основни SVO ред речи у српском језику, јавља се као препонована, што би и била првобитна позиција према претпостављеној генези односних реченица с релативизаторима **k*-типа (в. Увод). Релативизатор, заступајући антецедент, у зависној реченици такође

ентитета у тој студији (дакле, реч је својеврсном прегледу). Ипак, наглашавамо да је Рингхајмова студија донела низ корисних запажања о овом тексту, а на плану језика најбоље је обрађена морфологија (Hamm 1953: 52).

¹⁰ (Не)рестриктивност подразумева (не)сужавање семантичког опсега антецедента (Kordić 1995: 25–26). Реч је о семантичко-прагматичком својству, које у већини језика света није формализовано. Такође, за потребе типолошких разматрања, као прототипичне односне реченице обично се узимају само рестриктивне (Comrie 1989²: 138–144).

(3) н с кнд се пнташе дорнваше всакодоу оу всакон нгрѣ н оу всакон тварн · (224/7).

2.1.2. Релативизатор *що*

Регистрован је у седам примера, тј. у оквиру свих слободних односних реченица заступљен са 41,18%.

У складу с инхерентним семантичким обележјем [живо-], које поседује релативизатор *що*, слободне односне реченице њиме уведене у највећем броју случајева представљају објекат управне предикације (Павловић 2009: 109–11). У *Роману о Троји* овај концепт спроведен је скоро доследно и реч је о директним објектима.

Грађа коју нуди старосрпска пословноправна писменост показује да су слободне односне реченице са релативизатором *що* још увек доминантно препоноване, али да теже постпозицији, сагласно својој типичној функцији (Павловић 2009: 109–110). У овом тексту пет примера следи својим управним предикацијама:

(4) ...н призва заоутра все мещре тронске н пррѣке н властеле · н ннжне лю|д| да моу се прорѣкоутъ ѿ видѣнн сноу що моу хоцетъ бы|т| ·

(5) да зна|е|шь тюван се ѿ|т| мене колнко можеш нанвекла · ерѣ г|д|е те кю нантн знан що тн хокю оучиннтн · (253/8);

(6) ...сѣда ва|мѣ| с|мѣ|ь споменѣ|лѣ| · що је ва|мѣ| зрн|кѣ|шн|шѣ| своѿо|мѣ| м|ѿ|удро|сѣ|ѿоомѣ оучн|нѣ|нѣ · (264/12–13);

(7) н пото|мѣ| грѣ|тѣ|снн оуrove про|пѣ|вѣ|д|ше про|ѿ|ѿ|о|цн двекла црѣола чн|мѣ| троѿа стонтъ · (264/15–16);

(8) ...нзоуве|д|хъ ѿ|д| неѿа чн|мѣ| троѿа стонтѣ · (264/1–2).

У примеру (4) слободна односна реченица с обзиром на управни глагол *прорѣки се* делује на изванстан начин и синтаксички и семантички редувантно, те недовољно интегрисано. Чини се да је на делу утицај говорне синтаксе, услед чијег се линарног динамизма односна реченица прикључује на крају исказа, како би допринела његовој прецизности. Пример (5) маркиран је изразитом експресивношћу, која је повезана са комуникативном функцијом претње (в. Синтакса 2005: 1038–1040). У вези с потврдама (7) и (8) скрећемо пажњу на инструментални облик релативизатора, са начинским значењем.

Два пута објекатска слободна односна реченица са релативизатором *що* налази се у препозицији. Будући да се овакав положај не може повезати са њеном функцијом, обично се објашњава упитним пореклом (в. Бауер 1967: 55):

(9) ...що нам сн рек|лѣ|ь · або оучиннсно свѣлкн се сло соудн намѣ · (227/20);

(10) що је на кою ва|сѣ| по|д|бно оучнланте · (242/9).

2.1.3. Релативизатор *кон*

Слободне односне реченице уведене релативизатором кон у *Роману о Троји* посведочене су у седам случајева и учествују са 41,18% у целини овог реченичног подтипа.

Најчешће се остварују у ситуацији када је у претходном контексту споменуто више референата који би се могли наћи на позицији имплицитног антецедента, те се он, заправо, односном реченицом на својеврстан индиректан начин издваја и индентификује – Д. Урошевић износи слична запажања за грађу из савремених банатских говора (2010: 216–221). Овакво понашање релативизатора кон сасвим је у складу с његовом придевском природом.

У једном примеру (11) слободна односна реченица иступа као субјекат надређене предикације. Појава релативизатора кон условљена је тиме што у односној реченичној структури учествује поредбена конструкција, којом се одређује опсег потенцијалног антецедента.¹⁵ Присуство кореферента није синтаксички неопходно јер је читав сегмент у том смислу прозиран, те његова улога може делимично бити демаркативна, али је понајвише ипак емфатичка, што је подвучено истицањем и именичког конституента пророцнца, и то, под утицајем динамизма говорне синтаксе, на сам крај читаве структуре:

(11) нандосло оу овоцинци пелеоушевѣ златоу њабљкоу · н писаніе на нон говорѣ кога ꙗ[ѣ] лѣпша вѣо трѣ[х] пр[о]рочницъ · тан да оузме сїю њабљкоу пророцнца : (227/3).

Два пута слободна односна реченица уведена релативизатором кон представља директни објекат управне предикације. У случају (12) опсег антецедента ограничава конституент у аблативном инструменталу његоу снѣи долн. С обзиром на несубјекатску функцију, те на различите синтаксичко-семантичке карактеристике релативизатора у односној реченици и ове у надређеној, условљене различитим валенцијско-реклијским потенцијалом њихових глагола – кореферент, представљен личном заменицом (га), у примеру (13) био је неопходан као минимални синтаксички маркер:

(12) ѡбѡлюбѣте његоу снѣи долн коѣ вѡмѡ хотѣннѣ · да вѡмѡ наснпѡ трѣкратн · (225/6);
 (13) да грѣ[ѣ]снѣ оуговѣѣ що сѡло говорн[ѣ] рѣчн · ѣтннѣ[т] говорѣ н заповѣ[д] · да врьгоу сїа ор[ѣ]жїа на тронска вѡра[т] · н заповѣ[д]те наѡмѡ оузѣти га · да кон наю ѣзме дароуѣте га сїѣмѣ ѡроуѣїѣмѣ · ако га трѡганѣ не хотѣ оубы[т] · нека [ѣ] ѡ[н] оубїѣ кон ѣзме сїѣ ор[ѣ]жїѣ · (262/18).

У сва три примера у којима слободна односна реченица са релативизатором кон врши функцију индиректног објекта надређене предикације, њоме се прецизира који од два претходно споменута референта у конкретном случају иступа као имплицитни антецедент. Несубјекатска позиција односних реченица,

¹⁵ Овакве слободне односне реченице приближавају се односним реченицама с инкорпорираним антецедентом (в. ниже).

у комбинацији са управо субјекатским позицијама њихових релативизатора, неизоставно доводи до појаве кореферената у надређеним структурама, који су представљени показном односно личном заменицом. Приметимо и да је упућивачко значење релативизатора (15) и кореферената (14), (15) – „обогаћено” партикулама:¹⁶

(14) н парнѣ пастрѣвнкѣ свѣгашѣ два волн · н кон дроугтомоу дорнѣашѣ томоу н парнѣ пастрѣвнкѣ свѣгашѣ вѣнѣцѣ ѿ|т| цвѣтна · а конто не дорнѣашѣ томоу свѣгашѣ вѣнѣцѣ ѿ|т| сладе · (223'5–6);

(15) н парнѣ пастрѣвнкѣ свѣгашѣ два волн · н кон дроугтомоу дорнѣашѣ томоу н парнѣ пастрѣвнкѣ свѣгашѣ вѣнѣцѣ ѿ|т| цвѣтна · а конто не дорнѣашѣ томоу свѣгашѣ вѣнѣцѣ ѿ|т| сладе · (223'8);

(16) а се парнѣ пастрѣвн|кѣ| свѣгашѣ два волн н кон дорнѣашѣ томоу вѣнѣцѣ : (223'12).

У примеру (17) говоримо о бифункционалном елементу: према структури са своје леве стране односи се као тзв. зависноупитна реченица, док у односу на структуру са десне стране иступа као слободна односна реченица у функцији индиректног објекта. Разуме се, кореферент је неопходан и исказан личном заменицом, а затим је поновљен у виду именичке синтагме и позициониран на сам крај (уп. пример 11):

(17) соудн на|м| н кажн на|м| коѣ к|ѣ| ѿ|т| на|ѣ| лѣпша · подан нон сѣо златоу ѣбљкоу тонзн прѣ'инце · (227'2–3).

Удео слободних односних реченица од 20,48% у односу на укупан број свих односних реченица у *Роману о Троји* мање-више одговара ситуацији забележеној у старосрпској пословноправној писмености (Павловић 2009: 103, 114) и у савременим банатским говорима (Урошевић 2010: 216–221). У савременом стандардном језику стање је доста другачије:¹⁷ у средишњем корпусу студије С. Кордић ове реченице учествују са свега 7%, с тим што се запажа функционалностилска неуједначеност, у смислу да су слободне односне реченице чешће у књижевном и новинском стилу и да су маркиране пословичношћу, што указује на извесну непродуктивност модела; у Релковићевом *Сатиру*, пак, удео је чак 50%; у корпусу разговорног језика овакве односне реченице чине чак 30% (Kordić 1995: 212–213). Све ово говори у прилог ставу Ј. Мелвингер (1987:

¹⁶ У случају *конто* вероватно је реч о истој партикули *-то* (заменичког порекла), која, додата на упитну основу, гради заменицу (и релативизатор) **сь* . Уп. и нпр. бугарско *којто* (Грицкат 2004²: 70).

¹⁷ Успостављамо везу са резултатима студије С. Кордић (1995). Њен средишњи корпус чине текстови с почетка XX века, настали на хрватском стандарднојезичком терену; контролни корпус, који би требало да репрезентује стање у старијем језичком периоду, представља Релковићев *Сатур* (XVIII век). Ауторка сматра да добијени резултати вреде „за читаво подручје новоштокавског стандарда” (Kordić 1995: 47–48).

661–664) да је честа употреба слободних односних реченица одлика синтаксе говорног језика, у коме се, у складу с принципом економије, доследније редукују лексички редундантни елементи. То даље показује да је старосрпски језик (иако својеврстан стандард) био под значајно већим утицајем говорног језика него што је то савремени стандардни језик који, због све израженије интелектуализованости, тежи и све прозирнијој формализацији (Melvinger 1987: 661–664; Павловић 2009: 103–104).

У погледу заступљености појединачних релативизатора, пажњу привлачи висока фреквенција слободних односних реченица уведених релативизатором *кон*. Најсличнију ситуацију овој из *Романа о Троји* (41,18%) показују савремени банатски говори (48,7%) (Урошевић 2010: 216–221). С друге стране, у старосрпској пословноправној писмености таква је свака десета слободна односна реченица (Павловић 2009:111), а у савременом стандардном језику релативизатор *који* у оквиру слободних односних реченица јавља се тек у 0,1% (Kordić 1995: 215). У поређењу с потенцијалним конкурентима – односном реченицом с формалним антецедентом и односном реченицом с експлицираним именичким антецедентом – разматрани реченични тип можда је ближи разговорној синтакси. Овакви фреквенцијски односи могли би бити сигнал нешто веће отворености *Романа о Троји* према говорном језику, него што је то случај с пословноправном писменошћу.

2.2. Односна реченица с формалним антецедентом

Овај реченични тип обично се одређује као прелазни између слободних односних реченица и оних са експлицираним именичким антецедентом – антецедент постоји у површинској реченичној структури, али за разлику од именичког „не доноси никакав лексички садржај, већ упућује на релативну реченицу као на носиоца лексичког садржаја” (Kordić 1995: 187). Формални антецедент катафорски упућује на релативизатор, док се релативизатор према њему понаша анафорски (Павловић 2009: 113).

У *Роману о Троји* односна реченица с формалним релативизатором регистрована је у 3 примера, који у односу на укупан број односних реченица чине 3,61%.

У све три потврде формални антецедент представљен је придевском показном заменицом *тъ* или *онь*, а као релативизатор иступа заменица *кон*.

Код односне реченице с формалним антецедентом треба имати у виду да се она, заправо, односи на неку именицу, на коју анафорски упућује антецедент. Пример (18) илуструје ситуацију када је та именица позната из ширег контекста, те се према њој успоставља „продужено анафорско упућивање” (говори се о Урикшишу, тј. Одисеју). У преостала два случаја (19 и 20) именица ни на који

начин није изречена, али је њен садржај довољно уопштен да се може претпоставити (Kordić 1995: 198–201).¹⁸

Све три односне реченице екстрапониране су (в. ниже) у односу на своје формалне антецеденте, и увек их раздваја управна предикација:

(18) грѣ|т|сн оу|рѣкѣ| алн ва|лѣ| се вн|дѣ| бо|лѣ то|дѣ|у| о|роу|жѣ|е| сѣ| податн| кон| вѣ|ше| о|грѣ|дн|лѣ| сво|е| вн|тѣ|жѣ|ство| ль|ж|но|лѣ| бес|ото|лѣ| · да не по|гѣ| с| в|дн| по|дѣ| тро|ю| · до|к|лѣ| о|дѣ| нѣ|га| м|дѣ|у|дрѣ|вѣ|га| не| н|андо|ше| а| се|бѣ| л|дѣ|у|тѣ|га| · п|алн|дѣ|дѣ|ша| н|а|зп|лн|дѣ|ка| · кон| про|авн| стра|шн|во|га| шоу|нца| (262/3–5);

(19) да грѣ|т|сн оу|рѣкѣ| що| с|мо| говорн|лѣ| рѣ|чн| · з|чнн|е|т| говор|ь| н| за|повѣ|дѣ| · да| в|рѣ|гоу| сѣ|а| ор|ѣ|жѣ|а| на| трон|ска| в|ра|т| · н| за|повѣ|дѣ|те| на|ма| оу|зетн| га| · да| кон| на|ю| з|дѣ| дароу|нтѣ| га| сѣ|мь| о|роу|жѣ|мь| · ако| га| тро|ане| не| хотѣ| оу|бы|т| · не|ка| |гѣ| о|нѣ| оу|бѣ|е| кон| з|дѣ|е| сѣ|е| ор|ѣ|жѣ|е| · (262/20);

(20) ...н| оно|м|дѣ|у| хо|ще|т| дра|же| вн|т| ко|га| хо|ще|т| м|о|со|мь| крѣ|вѣ|ю| оу|м|аск|аты| · (269/9–10).

У старосрпској пословноправној писмености формални антецедент јавља се од XIII века и, како примећује С. Павловић, „стиче се утисак да је његова појава израз експлицитног јачања формално-граматичке интегрисаности односне реченице у сложену реченичну структуру”. Размера слободне односне реченице и оне с формалним антецедентом јесте 5:2 (Павловић 2009: 114). У средишњем корпусу С. Кордић однос ова два реченична типа је 7%:11%. Односне реченице с формалним антецедентом у *Сатиру* заступљене су са 9%, а у савременом разговорном језику са 17% (Kordić 1995: 196–197). У савременим банатским говорима односне реченице са формалним антецедентом јављају се са уделом од 29,4%, с тим да је убедљиво доминантан модел с релативизатором *што* (Урошевић 2010: 214–216). Како закључује С. Кордић (1995: 196–197), „у писаном савременом језику захтјев за строго формализираном структуром релативне реченице већи [је] него у старијем и говорном језику”, што потврђују и резултати из *Романа о Троји*, где је однос слободне односне реченице и односне реченице с формалним антецедентом 5,67:1.

2.3. Односне реченице с експлицираним именичким антецедентом

Овај реченични тип са своја 63 примера и заступљеношћу од 75,90% очекивано односи убедљиву превагу у укупној грађи. Релативизатор кон апсолутно доминира, док су *що*, *какѣ* и *нжѣ* потврђени у тек по којем примеру.

2.3.1. Релативизатор кон

Јавља се у 58 примера, тј. са уделом од чак 92,06% у односу на укупан број односних реченица с експлицираним именичким антецедентом.

¹⁸ Трећа могућност, која у овом тексту није потврђена, јесте да је именица претходно изречена у надређеној реченици.

Прототипична односна реченица у српском језику (али и у многим другим језицима), која подразумева контактност антецедента и релативизатора (Kordić 1995: 20–21), потврђена је 44 пута (75,86%).¹⁹ Релативизатор кон конгруентан је с антецедентом у роду и броју, док његов падежни облик зависи од валенцијско-реклајских особина глагола односне реченице, тј. условљен је функцијом коју релативизатор, заступајући антецедент, врши у односној реченици.

Привлачи пажњу да је у чак 23 потврде (52,27%) на позицији антецедента властито име, када је односна реченица, због уникатности референта нерестриktivна (Kordić 1995: 64–66):²⁰

- (21) ...н призва все пророцице оу свате · разве едне пророцице не призва имене|м| дншкоруаіе · која бѣше свадница свадѣ г|џ|пга · (225/5–6);
- (22) та ти хокю датн еленоу г|џ|пгю црџоу · која је нанлѣпша г|џ|пга оу всѣ|х| грѣѣ|х| · женоу менелаоуша црѣ · (228/10–11);²¹
- (23) оуставн парнжа алѣн|д|ра да не грѣ|д| оу грѣке · јере хоше|т| о|т| тоуда привести г|џ|пгю еленоу · црѣѣ менелаоуша црѣ · с које се хоше|т| троиа разорити · (229/10–11);²²
- (24) н тоу бѣше оу немлѣ кошоута палеши г|џ|пгје вилѣ морскоје · која заповѣдаше по мороу вълна|м| оуставити · (235/7–8);
- (25) н потоу нзиде ѣкторь краљ кон бѣше прѣложныи краљ оу бою · н оучини велікоу смръ|т| оу грѣ|џ| кон вонцѣ · (239/1–2);
- (26) (27) н оуста на ре|џ| свою г|д|нѣ алакса те|д|монн|ѣ| · кон бѣ|ш| гнѣ · ѣ · врьста цнта бнкове|х| ко|ж| · кон не можаше оутрѣпѣти псоти дроутоу своел|ѣ|у... (261/9–10,10–12);²³
- (28) грѣ|џ|сци витези млн се вилѣ гагоупа која беше прѣдо|ж|на кралица снн н невестади · (269/5–6);
- (29) ...н присташе оу отокъ полницеора краля · кон краљева|ш| по нтраџин · (269/16–17);
- (30) тоу ндалѣ оу то|м| градѣ снѣ мого, кога с|м|ѣ дала полницеорѣ краљу полндвороуша · кон хокіе наше сомыти слѣзе, оутолити, н освѣтити (270/3–4).²⁴

¹⁹ Због ограниченог простора и релативне симетричности ових структура неће бити наведени сви примери.

²⁰ Јасно је да у *Роману о Троји* односна реченица игра важну улогу као средство карактеризације.

²¹ Односна реченица позиционирана је између управног члана именске фразе (који је уједно и антецедент) и његове апозиције. Такав распоред чланова помало је неуобичајен (в. остале примере из ове групе) и вероватно представља утицај говорне синтаксе.

²² Примере где се између антецедента и односне реченице налази антецедентова апозиција нисмо сматрали екстрапонираним (в. ниже), будући да је апозиција „кореперенцијална са именским изразом који одређује, тј. означава исто што и тај именски израз” (Синтакса 2005: 71–72).

²³ Један исти антецедент детерминисан је двома узастопним односним реченицама.

²⁴ И у овом примеру две односне реченице односе се на истог референта. Будући да је у првој од њих споменут још један референт који би потенцијално могао бити антецедент следеће односне реченице, да би се избегла двосмисленост антецедент се понавља, и то тако што се сада истиче његово лично име.

У 9 примера на позицији антецедента такође је именица са обележјем [живо+] и, најчешће, [људско+], али из категорије апелатива. У примерима (33) и (34) њима се номинују одређени, уникатни референти, што је познато из ширег контекста и тада ове односне реченице иступају као нерестриktivне. У осталим случајевима, рекло би се, углавном је посреди обележје рестриktivности:

- (31) ...н кѣдъ анцилеша за вѣрнѣ околпне · н нзвѣлѣ га вѣнь нзѣокола · н бѣ витези кон га стрѣжахоу · еднолю роукоо|м| вѣкѣ оуснанѣ чиниаше онедѣ бѣ витездама · нерѣан анцилешоу кога вѣлѣаше · (253/7);²⁵
- (32) н грѣци кон прнеше трою · нзведоше г|ѣ|пе тронске оу око|а̃| · ... (268/1);
- (33) хок|з| ю повестн по всон траци прѣмо|ж̃|ноу кралицоу · кога не|ѣ| родила ектора краля · кон кра|а̃| бѣше прѣмо|ж̃|нн з рѣванню · (268/5–6);
- (34) тоу нмадѣ оу то|м| градѣ сѣа мого, кога с|м| дала поланнѣшоу краљу поландвороуша · кон хокѣ наше омытн сѣзе, оутлантн, н оскѣтитн (270/2);
- (35) н пакы ожеже сѣ гнѣво|м| н натѣ охольствовати · како н львица · кога бѣше ошрнла шенетель · ... (270/3–4).

У преосталих 12 примера односне реченице с релативизатором кон која се налази у контактної постпозицији у односу на свој антецедент као антецедент иступа именица с инхерентним семантичким обележјем [живо-]; најчешће се ради о деловима ратничке одоре или о каквом оружју, где се односном реченицом додатно истичу њихов нарочит изглед и моћ, те је таква реченица обележена нерестриktivношћу:

- (36) н рече нзвѣс|т|н роухо коѣ бѣше писано злато|м| н бисерома н трѣленнма маргарито|м| · (241/22–23);
- (37) на не|м̃| бѣше...н лакоди мѣ|ѣ| сорнеш · кон вѣз|д|а желеше на тронскоу крѣвь · напнтн се · (242/5–6);
- (38) н мно|г| чество брѣнарѣ крѣпнтѣ моѣ брѣне · коѣ соу продрѣте о|т| твоѣга мѣта · (254/6–7);
- (39) на не|м| бѣше хель|м| кон бѣше писанѣ же|ж̃|нн|м| злато|м| · н великыма бисеро|м| · оукрашень бѣше · (255/9 – 256/1);
- (40) овоу не мѣ|ѣ| мон еда н сега мого мѣта просн|ш̃| · кога |ѣ|мѣ омотн|а̃| оу крѣвн мно|г̃| · н з прн|к̃|нскы|ѣ̃| лю|д̃| · а сѣда хошоу омотн|т̃| га · оу господ|н̃|н крѣвн · (265/5);²⁶

²⁵ Док релативизатор у односној реченици врши улогу субјекта, читава синтагма антецедента и односне реченице иступа као индиректни објекат управне предикације, што је сигнализирано својеврсним кореферентом онедѣ бѣ витездама, који се у надређеној реченичној структури појављује због неинтегрисаности односне синтагме. Та неинтегрисаност може бити последица утицаја динамизма говорне синтаксе (говорник понекад не може у потпуности антиципирати свој исказ) и/или намере да се садржај главне реченице додатно истакне.

²⁶ Уколико је падеж релативизатора акузатив (што је, разуме се, диктирано глаголом односне реченице), а на позицији антецедента именица мушког рода у јединици, у зависности

(41) н послаше по пнлоташа · оу ѿто|к̄| неръле|ж̄|скы · да прнндѣ стрѣло|м̄| габыло|т|омь · коа можаше єдногы · ģ · торне разоры|т| (266/3–4).

У *Роману о Троји*, дакле, односна реченица с именичким антецедентом доминантно је (и несумњиво) нерестриктивна, што може бити важан фактор у објашњењу скоро па апсолутне заступљености релативизатора кон (в. ниже).

Односна реченица с именичким антецедентом и релативизатором кон може бити и дистантно позиционирана у односу на свој антецедент и тада се обично назива *екстрапонираном*.

У *Роману о Троји* забележено је 7 таквих примера (12,07%), што значи да су екстрапониране реченице осам пута ређе од контактних.

Дистантност релативизатора и антецедента изазвана је „уметањем” конституента управне реченице који је зависан (42), (43) или независан (44) од антецедента, уметањем дела управне предикације (45) или, пак, додавањем и другог члана напоредне синтагме, те квалификативног детерминатора управне предикације (46):

- (42) ово не к̄| хел|м̄| на мсон главѣ · кон соу стьлѣни ѿ|т| твоѣга мьа · (254/4–5);
 (43) а соунца крѣ|п̄| кога м̄|б̄|ѣжа пє|л̄|оушевника ерѣ не може|т| стати по|д| пазоухо|м̄| стра|ш̄|лнога шоунца зрнкшнша · коа се не наоутила чє|џ̄|тоу рьванню прїєдматн н трыпєтн · н хѣль|м̄| свѣ|т|лога зла|т| не може|т| на зрнкшншеве плѣшнкон главѣ статн · коа се не наоутила чєстоу рьванню прїнматн н трыпєтн · (262/5–7);²⁷
 (44) ...хокє се родн|т| сн̄ѣ ѿ|т| жєне твоє · с кога се хокє троа разорн|т| · (221/9–10);
 (45) а соунца крѣ|п̄| кога м̄|б̄|ѣжа пє|л̄|оушевника ерѣ не може|т| стати по|д| пазоухо|м̄| стра|ш̄|лнога шоунца зрнкшнша · коа се не наоутила чє|џ̄|тоу рьванню прїєдматн н трыпєтн

од обележја антецедента с обзиром на категорију аниматности, тј. [живо+/-], тај ће облик релативизатора бити једнак генитиву/номинативу.

У појединим словенским језицима забележена је тенденција ширења генитивно-акузативног синкретизма и ван обележја [живо+], што се објашњава „или ширењем категорије живости или ширењем употребе генитива”, док постоје и они који објашњење траже у конвергентном деловању оба ова фактора (Kordić 1995: 113–114). О реперкусијама које ово ширење генитивно-акузативног синкретизма има на релативизатор *који* у савременом хрватском језику пише С. Кордић (1995: 113–128). М. Стефановић (2008), бавећи се категоријом аниматности у српском и руском језику, износи претпоставку да је „неочекивани” облик акузатива једнак генитиву средство за маркирање атипичног објекта (у семантичком смислу, рецимо, такав објекат не поима се као пацијент).

У примеру (40) генитивно-акузативни облик релативизатора последица је таквог облика самог антецедента, који би се могао објаснити на два начина: 1) како наводи И. Грицкат (2004²: 232), глагол *просити* „у дубљој језичкој прошлости” тражио је допуну само у генитиву; 2) *мач* је у *Роману о Троји* на изваначан начин персонификован (в. пример 37), па је у том смислу и атипичан као објекат.

²⁷ Антецедент је, сматрамо, именица пазоуха.

- н хѣль|м| свѣ|т|лога зла|т| не може|т| на зрнкшншеке плѣшнкон главѣ стати · кога се ꙗ
наоугнла честоу рѣбанню прїимати н трѣпѣти · (262'9–10);²⁸
(46) алн ꙗ|с| по|д|бно да оудрѣшь ти н твон братъ менеллоушь црѣь, срамотноуь съдрѣтню
· н недостоноуь · кон си пошьль обрѣсти чь|с|тъ а срамотоуь остави|т| · (236'7–8).

Два пута у грађи као антецедент јавља се лична заменица – у оба примера реч је о дистантности антецедента и релативизатора, која је изазвана позиционирањем управне предикације између њих:

- (47) н ва|с| тола|х| кон се бехо|т| велмн поплаши|а|... (264/12–13);
(48) снѣ него|б| сороужнѣ нем|б|у ꙗ право датн кон га ꙗ прнве|а| · (265/1).

Ситуација забележена у *Роману о Троји* потпуно одговара оној у пословноправној писмености (Павловић 2009: 124). У савременом хрватском писаном језику екстрапонирана је свака шездесета односна реченица, док у *Сатиру* то случај са сваком трећом (Kordić 1995: 266). У савременим банатским говорима односне реченице с именичким антецедентом и релативизатором *који* екстрапониране су у 5,8% (Урошевић 2010: 202–205). Како су такве реченице „конструирани у складу с једним од темељних начела разговорне синтаксе – с начелом линеарног динамизма”²⁹ (Melvinger 1987: 660), њихова већа заступљеност у старијем језику сматра се показатељем некадашњег интензивнијег утицаја говорног језика на писани (Kordić 263–265).

Односне реченице с инкорпорираним антецедентом, препоноване у односу на себи управне реченице А. Потѣбња (1968: 267–268) сматра примарнијим у генези односне реченичне зависности. Према С. Павловићу (2009: 120), који их и у пословноправној писмености XIII века верификује веома ретко, „стиче се утисак да је устројство односне реченице својствено савременом српском језику стабилизовано релативно рано, те да се у испитиваној писмености јављају само реликти претпостављене првобитне дистрибуције”. Р. Кершиене (према Павловић 2009: 122), имајући пред собом староруску грађу, овакве примере сматра сигналом још увек не сасвим стабилизоване односне реченице – наиме, присуство антецедента и у постпонованој управној реченици,³⁰ те одсуство чвршће повезаности зависног и надређеног сегмента, овакве структуре чини ближим некадашњем низању независних реченица, него развијенијој и стабилнијој зависносној реченици.

²⁸ *Предикат односне реченице требало би да буде у одричном облику.*

²⁹ Д. Урошевић (2010: 204) напомиње да до дистантности антецедента и релативизатора може доћи и услед формирања нарочите функционалне реченичне перспективе.

³⁰ У односним реченицама с инкорпорираним антецедентом, које нису чест тип у језицима света, улога антецедента у односној реченици најјасније је истакнута (Comrie 1989²: 146–153). В. и напомену 11.

Један пример уочен у *Роману о Троји* чини се прилично архаичан. Односна реченица с инкорпорираним антецедентом налази се у препозицији, присуство партикуле годѣ³¹ уноси значење „опште рашчлањене квантификације” (Павловић 2013: 95), антецедент је у главној реченици заступљен проантецедентским кореферентом (моу), а везник и (мада се чини да поседује и емфатичку ноту) указује на непотпуну сраслост сегмената у јединствену сложену реченичну структуру:³²

(49) и рѣте елена црѣца ѿ парижоу алѣн|д|ѣ · не оставлю тебѣ оу крѣвнне · ерѣ кон годѣ витезѣ вн|д|ть мою толнкоу лѣп|о|тоу · и подобно моу ꙗко ѿ тако говоритѣ · (231/14–16).

У испитиваној грађи пронађена је још једна односна реченица с инкорпорираним антецедентом, која иступа као темпорални детерминатор себи постпоноване управне предикације. Антецедент је у надређеној реченици на својеврстан начин присутан кроз кореферент оу тоу ношѣ, будући да су именице које се јављају као експоненти предлошко-падежних конструкција у хиперохипонимијском односу. Како је семантички опсег кореферента ужи, њиме се време вршења управне предикације додатно прецизира:

(50) оу кон ю днѣ хотѣхочу оубн|т| · оу тоу ношѣ ѡвн се оу снѣ палешѣ г|ѣ|пта црѣоу агаменоноу · ... (237/10).

Занимљиво је да М. Курешевић у *Српској Александриди* као једину потврду препоноване односне реченице с инкорпорираним антецедентом налази готово идентичну структуру. Како је реч о релативизатору **k*-типа, „ова реченица је у језик СА несумњиво продрла из вернакулара” (Курешевић 2014: 105). Сасвим је могуће да је овај пример у оба текста продро из језика усмене епске књижевности.³³

„Постпоновање односне реченице с поновљеним антецедентом из главне реченице представљало би први корак у процесу стабилизације реченичног распореда својствено модерним језицима, у којима односна реченица следи управној реченици непосредно се наслањајући на антецедент” (Павловић 2009: 122):

(51) ...и оуѣѣ оу роу|ѣ| вель|ѣ| каин|ѣ| · кога камена не можахочу · вѣ · мѣжн дн|ѣ|оуты · и оудрѣ темѣ камено|ѣ| ектора краля... (248/10–11);

³¹ Ј. Мелвингер (1987: 663) у Вуковом језику региструје слободне односне реченице типа *Који се год одриче сина ни оца нема*.

³² Ј. Бауер (1967: 55) истиче да, у процесу развоја односних реченица **k*-типа из слободних питања, прелазну фазу карактерише релативна самосталност првог и другог дела, на коју указује управо присуство координираних везника.

³³ О таквим елементима у *Роману о Троји* в. Маринковић 1986б: 215.

- (52) ...ерѣ кто не би внде|л̄| коє силе беше анциле|ш̄| · на негове бы вор|ѣ|жно позна|л̄| ѿ|д| коє|т̄| ворѣ|ѣ| оусташе и не смеше га просн|т| · днѿме|д|ш̄ь днѿеушевн|к̄| нн ата|к̄|ш̄ь це|л̄|оушевн|к̄| · нн млагн сн̄ъ ате|л̄|оуша кра|л̄| · нн старѣн агаглено|н̄| цр̄ь кон беше старѣн врѣме н̄емь и внте|ж̄|ство|л̄| · нн др|ѣ|зи внтезѣ не смеаше га просн|т| · (260`/3–4);
- (53) да рѣце|т̄| гр̄ь|т̄|сци зрѣве · оурикснш|ѣ| страшнвокл̄|ѿ|у шоуицоу да прогавн дѣла своа · кондѣ соу дѣло|л̄| неговедь ноцинн свѣдоци шо к|с̄| оутинн|л̄| татбно|л̄| и лоукавьство|л̄| прѣвварн|л̄| · несъсрѣ|т̄|шега с|ѣ|протгвнника · (262/17–18);
- (54) хок|ѣ| ю повести по всон траци прѣмо|ж̄|ноу кралнцоу · коа к|с̄| родила ектора крала · кон кра|л̄| беше прѣмо|ж̄|нн з рьванню · (268`/6–7).³⁴

Понављање антецедента може бити и последица његове дистантности са релативизатором – у наредном примеру интерпонован је још један референт који би потенцијално могао представљати антецедент, те су понављањем правога избегнуте могуће потешкоће и грешке у процесуирању исказа:

- (55) парѣжоу лѣзан|д|ре како твоа мокь н кадо твоє внтежѣство · коо|м| мокью мє|н| прѣмагаше оу всакон тварн н оу всакомь рьванн̄н · (247/14–15).

Препоноване односне реченице с инкорпорираним антецедентом регистроване су и у Вуковом језику (Дмитриев 1963). С. Кордић (1995: 109–111) у свом средишњем корпусу проналази само два таква примера, док наводи једанаест постпонованих случајева са поновљеним антецедентом из управне реченице, које не сматра илустрацијом праве инкорпорираниости.³⁵ Д. Урошевић (2010: 205–207) у савременим банатским говорима односне реченице с инкорпорираним антецедентом детектује у 1,8%, а међу њима проналази и неколико примера који су веома архаични. У *Роману о Троји* односна реченица с инкорпорираним антецедентом заступљена је са 12,07% у односу на укупан број односних реченица с експлицираним именичким антецедентом и релативизатором кон, а на пронађеним примерима рефлектују се обе фазе у развоју овог реченичног типа, као и могућ утицај усмене епске књижевности.

2.3.2. Релативизатор цо

Почетком историјске епохе у развоју српског језика почиње се стабилизovati као *апсолутни релативизатор* (Павловић 2009: 128) – све до савременог периода, када уз експлицирани антецедент функционише као индеклинабилни релативизатор везничког типа, комутабилан са *коју* (Kordić 1995: 143).

³⁴ На основу ширег контекста сматрамо да се овога пута жели истаћи не да је Хектор најсилнији краљ у боју, већ најсилнији ратник уопште. У прилог томе говори и ред речи – уп. пример (25).

³⁵ Д. Урошевић (2010: 206) подсећа на то да је средишњи корпус С. Кордић сачињен од текстова с почетка XX века, те да је питање да ли би се у „најновијем” корпусу уопште нашле потврде (праве) инкорпорираниости.

У *Роману о Троји* пронађена су свега два примера односне реченице с експлицираним именичким антецедентом и овим релативизатором (3, 17%). Од тога, први наведени пример (56) веома је неуверљив и тешко је закључити да ли је реч о директном питању или о односној реченици. Случај (57) такође није сасвим прозиран, али је као антецедент идентификован конституент *дѣла свога*, који је у дистантној позицији са релативизатором *џо*, будући да између њих „уграђена” односна реченица с инкорпорираним антецедентом (в. пример 53):

(56) ѿ анцнлешоу г|џ|не · џо поугташь ѿвце сје нѣта н оубѣнаешн нхъ чтн оу то|м| ннѣдне нѣ нѣдашъ · (251/4–5);

(57) да рьце|т| гръ|т|сн зроче · оурукшиш|з| страшнво|б|у шоуццоу да проавн дѣла свога · кондъ соу дѣло|м| неговедь ношнн свѣдоцн џо љ|џ| оучннн|л| татѣнно|м| н лоукавьство|м| прѣварн|л| · несъсрѣ|т|шега с|з|протнвннкн · (262/18–19).

У старосрпском језику односне реченице с експлицираним именичким антецедентом, уведене релативизатором *џо*, три пута су ређе у односу на релативизатор *кон* (Павловић 2009: 126). У средишњем корпусу С. Кордић (1995: 163, 183–184) превагу односи *који*, док се у корпусу разговорног језика и у *Сатиру* чешће употребљава *што*. У савременим банатским говорима релативизатор *што* заступљен је са чак 56,5% (Урошевић 2010: 207); иначе, у многим српским народним говорима забележена је већа фреквентност овог релативизатора (в. Урошевић 2010: 212; 2011).

Овакви налази могу се повезати са запажањима до којих су још раније дошли Ј. Бауер и П. Дмитриев. Наиме, Ј. Бауер (1960: 210–211) сматра да је релативизатор *што* више одлика говорног језика, док се *који* везује за писани, који преферира конгруенцију. Према П. Дмитриеву (1970: 130–133), са све већим удаљавањем дијалеката и стандардног језика, које представља обележје савремене језичке ситуације, ови релативизатори се све више диференцирају управо на начин који је дефинисао Ј. Бауер. Испитивање њихове дистрибуције на функционално раслојеном српско-хрватском корпусу с половине XX века показало је да је индеклинабилно *што* изразито ретко у функционалним стиловима који захтевају већу прецизност, попут научног.

С. Кордић (1995: 185) сматра да се релативизатором *што* чешће уводе рестриктивне односне реченице. Имајући то у виду, Д. Урошевић (2010: 213) наслућује да би већа фреквенција индеклинабилног *што* од деклинабилног *који* у банатским говорима могла бити условљена управо чињеницом да су ту „нерестриктивне клаузе заиста ретке”. Чини се да ову претпоставку верификују резултати нашег истраживања: у *Роману о Троји* односна реченица с експлицираним именичким антецедентом убедљиво је нерестриктивна и скоро доследно уведена релативизатором *кон*. У складу са свим овим је и запажање да се у сфери нерестриктивности у разговорном језику преферира координирана

3. Закључак

Резултати овог истраживања у начелу су сагласни са знањима о старосрпској односној реченици која је обезбедило изучавање језика пословноправне писмености, а у неким сегментима та су знања и надограђена.

Фреквенцијски однос и синтаксичко понашање главна три типа односне реченице показују да се језик *Романа о Троји* уклапа у старосрпски систем: доминантна је, очекивано, односна реченица с експлицираним именичким антецедентом, за њом следи слободна односна реченица, док је најмање заступљена односна реченица с формалним антецедентом. Заједно са пословноправном писменошћу, *Роман о Троји* сведочи о ранијим фазама у развоју српског језика, али и о једној епоси када је језик јавне комуникације био далеко ближи говорном, него што је то данас случај. Изразито ниска фреквентност односне реченице с формалним антецедентом, те висок проценат архаичне слободне односне реченице уведене релативизатором *кѡн* (какав је регистрован само у савременим банатским говорима) могу бити показатељ нешто веће отворености *Романа о Троји* ка синтакси говорног језика у односу на пословноправна акта, што не чуди с обзиром на другачију (књижевну) природу текста. С друге стране, у домену прототипичне односне реченице у српском језику убедљиву превагу односе обележје нерестриktivности и релативизатор *кѡн*, те *Роман о Троји* показује стабилност карактеристичну за писани језик. Архаичне реченице с инкорпорираним антецедентом сведоче о фазама развоја односне реченичне зависности, а можда и о утицају усмене епске књижевности. Присуство једног примера односне реченице с релативизатором *нжѣ* маркира овај текст као књижевни.

Јасно је да језик *Романа о Троји* представља јединствен преплет образаца карактеристичних за писани и говорни језик, те да је вредан пажње и помног изучавања.

ИЗВОР

Софијска илустрована Александрида. Београд: Народна библиотека Србије – Софија: Народна библиотека „Кирил и Методиј”, 1987.

да се први примери недоследне употребе овог релативизатора јављају већ у XIII веку у актима дубровачких писара, чији је матерњи језик био романски (Павловић 2009: 141). С тим је у вези претпоставка Р. Маринковић да би редактор *Романа о Троји* могао бити Руско Христоворовић (1986б: 232–235, 255–257).

ЛИТЕРАТУРА

- Бауэр, Ярослав (1967). К развитию относительных придаточных предложений в славянских языках. *Вопросы языкознания*. 5: 47–59.
- Грицкат, Ирена (2004²). *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грковић-Мејдор, Јасмина (2007). *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Дмитриев, А. Пандев (1963). Ещо одно сравнение языка Вука Караждича с современным сербохорватским литературным языком. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. VI: 73–91.
- Дмитриев, А. Пандев (1970). Эволюция средств подчинения присубстантивно-относительных придаточных в сербохорватском языке (Предварительное сообщение). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XIII/1: 119–133.
- Курешев, Марина (2014). *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Маринковић, Радмила (1986а). Роман као књижевни род у средњовековној књижевности Јужних и Источних Словена. У: *Роман о Троји. Роман о Александру Великом*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Маринковић, Радмила (1986б). Јужнословенски Роман о Троји. У: *Роман о Троји. Роман о Александру Великом*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Павловић, Слободан (2009). *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Павловић, Слободан (2013). *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Павловић, Слободан (2014). Саставне напоредносложене реченице у српском језику XII–XV века. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LVII/1: 7–29.
- Пипер, Предраг et al. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Потебня, Александр Афанасьевич (1968). *Из записок по русской грамматике III*. Москва – Ленинград: Издательство Академии наук СССР.
- Стефановић, Марија (2008). *Категорија аниматности у српском и руском језику*. Нови Сад: Академска књига.
- Урошевић, Данка (2010). Релативна реченица у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта. *Прилози проучавању језика*. 41: 199–225.
- Урошевић, Данка (2011). Релативна реченица с релативизатором *што* у војвођанским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта. *Прилози проучавању језика*. 42: 115–134.
- *
- Antonić, Ivana (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Bauer, Jaroslav (1960). *Jyvoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- Comrie, Bernard (1989²). *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology*. Chicago: University of Chicago Press.

- De Vries, Mark. *The Syntax of Relativization*. <<http://www.let.rug.nl/dvries/pdf/proefschrift-mdevries.pdf>> 30.11.2015.
- Намм, Јосип (1953). А. Ringheim, Eine altserbische Trojasage. *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta*. 2: 50–56.
- Kordić, Snježana (1995). *Relativna rečenica*. Zagreb: Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva – Matica hrvatska.
- Kristal, Dejvid (1988). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Lehmann, Winfred P. (1974). *Proto-Indo-European Syntax*. Austin – London: University of Texas Press.
- Lehmann, Winfred P. (1980). The Reconstruction of Non-Simple Sentences in Proto-Indo-European. In: Paolo Ramat (ed.). *Linguistic Reconstruction and Indo-European Syntax*. Amsterdam: John Benjamins. 113–144.
- Meje, Antoan (1965). *Uvod u uporedno proučavanje slovenskih jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Melvinger, Jasna (1987). Kolokvijalne relativne rečenice u Vukovu prijevodu Novog Zavjeta. *Revija: časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja*. 27/8–9: 658–666.
- Murelli, Adriano. *Relative Constructions in European Languages: A Look at Non-Standard*. <<https://lipp.ub.lmu.de/index.php/lipp/article/download/22/21>> 30.11.2015.
- Ringheim, Allan (1951). *Eine altserbische Trojasage*. Prague – Upsal: Imprimerie de l'état à Prague.

Aleksandra Colić

RELATIVE CLAUSES IN THE *NOVEL ABOUT TROY*

Summary

This paper deals with the analysis of syntactic-semantic characteristics of relative clauses in Old Serbian *Novel About Troy* (15th century). Excerpted examples are divided into three groups: 1) Free relative clauses, 2) Relative clauses with formal antecedent, 3) Relative clauses with nominal antecedent. Statistical analysis of the results was performed with reference to the situation in Old Serbian, Serbian Church Slavonic, standard Serbian and dialect (Banat vernaculars of the Šumadija-Vojvodina dialect). The analysis has shown, among other things, that relative clauses in the *Novel About Troy* have more characteristics of spoken language than Old Serbian legal documents (e.g. high percentage of free relative clauses with the relative pronoun *koji*). We found that the syntactic level of this text is a unique combination of written and spoken language features, worth further examinations.

Key words: historical syntax, relative clauses, Old Serbian language, *Novel About Troy*.

Мр. Александра Цолић
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2
21000 Нови Сад
Србија
Имејл: aleksandra.colic@ff.uns.ac.rs